

NOVI PRILOZI ZA ŽIVOT O. MATEJA BOŠNJAKA-MASTILIĆA FRANJEVCA TREĆORECA (O. 1430–1525)

Petar RUNJE, Zadar

U nedostatku sustavnih istraživanja često smo prisiljeni ponavljati oskudne podatke prethodnika i kretati se više-manje u prostoru nagađanja, pa nedostatak istraživačke znatiželje nadomještamo epskim poopćavanjima i shematizacijom.

Tipičan primjer rečenoga jest i povijest redovničke zajednice franjevac trećoredaca i uopće trećoredskog pokreta i duhovnosti u Srednjem vijeku. Mi se nadamo da ćemo u doglednoj budućnosti moći, s nekima od novopronađenih dokumenata, dati više spoznaja o trećorecima glagoljašima u razdoblju druge polovice 14. i 15. stoljeća. Već danas možemo govoriti o dvije različite sastavnice franjevac trećoredaca u to doba. Naime, u doba oblikovanja prave i crkveno potvrđene redovničke zajednice, spajaju se u jedno dva različita stila života:

- a) trećoreci uz dalmatinske gradove, eremiti, hospitalijeri u hospitalima za kužne bolesnike;
- b) trećoreci svećenici, kapelani u bolnicama i općenito pastoralni djelatnici (župnici itd.).

U obje struje zajednički je narodni jezik kojim se služe u liturgijskim obredima, vođenju knjiga i svakodnevnom životu. Priliv svećenika u pokret odlučujući je za formiranje zajednice u smislu onovremenog nastojanja „regularis observantiae” i konačno u pravnom smislu reda (Ordo). Na prijelazu iz 14. u 15. stoljeće na području Zadra ima nekoliko trećoredskih eremitskih stanova: Sv. Ivan pokraj Zadra, Sv. Dominika u zadarскоj luci, Školjić (Galevac), Sv. Grgur na otoku Ugljanu kod Sutomišćice, na Dugom otoku u Sustipanoj luci (Luka). Trećoredski eremitorij nalazimo u prvoj polovici 15. stoljeća kod Sv. Katarine na Rabu (Komrčar), Sv. Marije na Rabu (Lopar), Sv. Magdalene kod Šibenika. Za sve ove spomenute eremitorije imamo podatke da su eremiti trećoreci i, što je neobično važno, da su „de littera sclava”, tj. glagoljaši. Čini se da priliv svećenika s područja Like početkom druge polovice 15. stoljeća koji jesu ili postaju članovi trećoredske provincije u Dalmaciji, upućuje na povezanost cijelog glagoljaškog područja i to mnogo intenzivnije nego se do sada zna.

U ovom se radu osvrćemo na ključnu osobu toga doba i naznačenoga zbivanja o. Mateja (Bošnjaka) Mastilića (o. 1430–1525). O njemu ne znamo mnogo, jer su propali

rhivi mnogih samostana, djelomice ili posve, a u siromašnoj i do nedavna usko regionalno smještenoj zajednici franjevac trećoredaca kasno se razvila potreba i smisao za povijesno bilježenje. Uskoro će tek sto godina da je o. Stjepan Ivančić (1852–1925), prvi ozbiljniji povjesničar zajednice, napisao svoju knjižicu *Poraba glagolice kod redovnika III. reda sv. Franje po Dalmaciji, Istri i Kvarneru* (Zadar 1887), u kojoj prati uporabu glagoljice kod franjevaca trećoredaca do 19. stoljeća.¹ Tu se kratko osvrnuo i na o. Mateja, kojega je nazvao Bošnjak.² Koliko je nama poznato, ovo je ujedno i prvi put da se o. Mateja naziva Bošnjak, što je u kasnijoj literaturi prihvaćeno. Ivančić je mnogo više o o. Mateju napisao u knjizi *Povjestne crte o samostanskom III redu sv. o. Franje* (Zadar 1910).³ Ovom je djelu Ivančić priložio i veći broj dokumenata koji upućuju na o. Mateja. Zanimljivo da je samo u zadnjem (iz 1511) Matej nazvan „de Bosna”.⁴ Bitna svrha ovoga članka jest obznaniti javnosti, na temelju novih dokumenata, pravo prezime o. Mateja: *Mastilić*.

U kulturnoj javnosti on je spominjan i poznat kao izdavač neotkrivene inkunabule *Spovidi* – sa zapisa Tkonskog zbornika.⁵ Spominje se i kao jedan od mogućih izdavača prve hrvatske tiskane knjige – Misala iz godine 1483.⁶ Inače literatura o njemu vrlo je skromna.⁷ Čini se da nitko, osim Ivančića, nije o ovom značajnom čovjeku pisao na temelju dokumenata i nitko nije naveo niti jedan novi izvor osim onih što ih je on donio u *Povjestnim crtama*. Svi koji su pisali o o. Mateju bez rezerve prihvaćaju ono što je o njemu napisao Ivančić, iako će neki unositi i druge pojedinosti. Rudolf Strohal bez ikakve referencije navodi da je mjesto Matejeva rođenja Glamoč,⁸ dok Vjekoslav Štefanić pomišlja da je mogao biti i prevodilac franjevačkih konstitucija (Martinovih) prvoga reda krajem 15. ili početkom 16. stoljeća. Izdavačke aktivnosti o. Mateja ostaju za sada nedovoljno osvijetljene.

Kao mladić pristupa u zajednicu franjevaca trećoredaca glagoljaša i ubrzo postaje jednim od njezinih glavnih utemeljitelja i organizatora u crkveno-pravnom smislu. Osniva

1 STJEPAN IVANČIĆ, *Poraba glagolice kod redovnika III. reda sv. Franje po Dalmaciji Istri i Kvarneru*, Zadar 1887.

2 ISTI, str. 6s.

3 STJEPAN IVANČIĆ, *Povjestne crte o samostanskom III redu Sv. o. Franje po Dalmaciji, Kvarneru i Istri i poraba glagolice u istoj redodržavi sa priložima*, Zadar 1910.

4 ISTI, *Prilozi A*, br. XLII. (3. IX. 1511).

5 VJEKOSLAV ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, sv. 2. Zagreb 1970. Usp. MLADEN BOŠNJAK, *Slavenska inkunabulistika*, Zagreb 1970, str. 65s.

6 MLADEN BOŠNJAK (*n. dj.*, str. 61) navodi mišljenje Nikole Žica.

7 Uz navedena djela STJEPANA IVANČIĆA (bilj. 1 i 3), vidi NIKOLA ŽIC, *Fra Matej Bošnjak Zadraniin*, Napredak, br. 2, Sarajevo 1934; LOVRO HRŽIĆ, *P. Matthaeus de Bosnia*, ANALECTA TOR, vol. X, god. 34, siječanj-ožujak 1966, Rim 1966; NIKOLA MILČETIĆ, *Frater Matthaeus*, ANALECTA TOR., vol. V, Rim 1952; RUDOLF STROHAL, *Znameniti i zaslužni Hrvati*, Zagreb 1925; GIOVANNI PARISI, *Florilegio serafico del Terz'Ordine Regolare di s. Francesco* (Servo di Dio P. Matteo di Bosnia 1420–1525), S. Lucia del Mela 1968; PETAR GRGEC, *Sveta Hrvatska* (Sluga Božji otac Matej Bošnjak), Slavenska Požega 1938; RANIERO LUCONI, *Il Terzo Ordine Regolare di S. Francesco*, Macerata 1935; RAFFAELE PAZZELLI, *Il Terz'Ordine Regolare di S. Francesco* (La Congregazione Terziaria di Dalmazia ed il P. Matteo da Bosnia; sua unione con il Terz'Ordine Regolare), Rim 1958.

8 RUDOLF STROHAL, *n. dj.*, str. 35.

niz samostana, osobito po kvarnerskim otocima (Krk, Cres, Rab), pri čemu je i fizički radnik, stručni izvođač i graditelj cisterni (bunara). Višestruki je provincijal. Sudjeluje 1492. godine na kapitulu (Školjić kod Zadra), gdje su donesene poznate *Konstitucije* franjevaca trećoredaca zvane „Klimantovićeve”. Zadnje godine plodnog i aktivnog života proživio je u svom samostanu u Rabu, gdje je i sahranjen.

Godine 1470. imenuje ga franjevački general svojim delegatom u nastalim kontroverzama u samostanu klarisa u Ninu. Dugo vremena vodi brigu i nadzor nad ženskim ogrankom samostanskih trećoredica u Dalmaciji, a tri franjevačka generala uzastopce ga delegiraju svojim povjerenikom za trećorece u Dalmaciji i Istri u razdoblju od 1475. do 1510. godine. Prijatelj je i osoba povjerenja tadašnjih biskupa. Kao osoba na glasu svetosti nazvan je Slugom Božjim, a Ivančić jednostavno zapisa da je umro „pun zasluga i svetinje”. Osobno je živio radnim, strogim i asketskim načinom života, a istaknuo se osobito u organiziranoj brizi i njegovanju kužnih bolesnika, čime je stekao nepodijeljene simpatije i priznanja građanstva i crkvenih vlasti.

O. MATEJ MASTILIĆ

U spisima zadarskih bilježnika srednjega vijeka tri dokumenta navode da se o. Matej preziva *Mastilić*.

Dne 2. svibnja 1473. godine fra Franjo, provincijal franjevaca trećoredaca, imenuje o. Mateja „de Jadra” prokuratorom cijele provincije.⁹ Godine 1474, 31. listopada, u oporuci Ursule de Colombis Bochina, koja trećorecima ostavlja neka svoja dobra na Vijaru kod Osora, stoji da toj redovničkoj zajednici, ad presens est minister vener. frater Matheus de littera sclava.¹⁰ Fra Matej, provincijal trećoredaca, 2. travnja 1475. godine u biskupskoj kancelariji u Rabu prepisuje bulu Siksta IV, od 15. prosinca 1473. godine.¹¹ Koncem godine 1476. Anica, udova pok. Jurja Dobročinca u Zadru, u oporuci od 14. studenoga iste godine, ostavlja kuću trećorecima, tadašnjem provincijalu ocu Mateju i fra Franji iz Zadra.¹²

Ovi nam podaci jasno pokazuju da je o. Matej „de Jadra” i „de littera sclava” provincijal već od godine 1474. Vjerojatno je njegov prethodnik fra Franjo s braćom na skupštini godine 1473. uvidio upravne sposobnosti tog čovjeka i imenovao ga prokuratorom zajednice, a već je slijedeće godine o. Matej izabran za provincijala, dok Ivančić u *Povjestnim crtama* navodi da je o. Matej postao prvi put provincijalom 1475. godine.¹³

Dne 14. siječnja 1476. godine spominje „heremita fr. Matheus Mastilich” kao „ad presens minister omnium heremitarum et locorum in Dalmatia...”¹⁴ U drugom dokumen-

9 STJEPAN IVANČIĆ, *Prilozi A*, br. XVII.

10 ARHIV PROVINCIJE FRANJEVACA TREĆOREDACA, Stari spisi Viar (31. X. 1474).

11 HISTORIJSKI ARHIV ZADAR (kratica HAZ) Rapski bilježnici, Kutija 2, Rapski bilježnik Thomas de Stantiis (2. IV. 1475). Isti se dokument nalazi u Arhivu Provincije franjevaca trećoredaca, Zagreb, Pergamene I C 21 (kratica Arhiv Prov. Prg. i broj).

12 ARHIV Prov. Prg. III A 5 (14. XI. 1476).

13 STJEPAN IVANČIĆ, *n. dj.*, str. 38.

14 HAZ. SZN. Johannes de Calcina (1439–1492), sv. VI, sveščić 10 (14. I. 1476).

tu istoga datuma navodi se da provincijal fra Matej Mastilić pred bilježnikom na velikom trgu izjavljuje kako su se redovnici samostana sv. Ivana pokraj Zadra složili s imenovanjem novog prokuratora svoje zajednice, što on potvrđuje snagom „sui officii”.¹⁵ Godine 1460, 26. studenoga, pred zadarskim javnim bilježnikom Ivanom de Calcina, spominje se još jednom „Fr. Matheus Mastilich heremita tertii ordinis Sti. Francisci” u vezi s naukovanjem svog nećaka Antuna.¹⁶

Iz ovih podataka zna se nešto više o o. Mateju Mastiliću (Bošnjaku),¹⁷ koga dosad poznata vrela spominju pod nazivom „de littera sclava”, „de Jadra – Hyadra”, ili ga navode imenom: „fra Matej Zadrarin”, „de lingua illirica”, „Dalmatinus”, „Ručica”, „de Bosena” i slično.

Najveći broj sačuvanih i nama dostupnih dokumenata oslovljava fra Mateja „Zadrarin”. Koliko znamo, prvi put je to učinio osorski biskup Antun Palčić 4. srpnja 1465. godine kada mu službeno predaje crkvicu kod Osora na Viaru i imenuje ga „rectorem dictae ecclesiae”.¹⁸ Godine 1469. papa Pavao II. potvrđuje to imenovanje i dopušta da se tu sagradi samostan. Papa ovo daje na molbu, koju mu je uputio „dilectus filius Matheus de Jadra frater tertii ordinis Sancti Francisci de Penitentia nuncupati”.¹⁹

Već smo spomenuli da ga je godine 1473. fra Franjo, provincijal franjevac trećoredaca, imenovao prokuratorom cijele zajednice i tom ga prilikom naziva „de Jadra”.²⁰ Sedam godina kasnije, rapski knez Dominik Maripetra ustupa ocu Mateju „de Jadra” prazno zemljište na Komrčaru blizu Raba da se tu sagradi samostan i crkva, a pokraj crkvice i ubožnice sv. Katarine.²¹ Godine 1493. fra Franjo Sansoni, general cijeloga franjevačkog reda, imenuje fra Mateja „de Jadra” svojim komisarom „in dicta provincia Dalmacie tertii ordinis Sti. Francisci.”²²

Prema zapisu zadarskog notara Jerolima Vidulića iz 1494. godine provincijal trećoredaca fra Ivan delegira „fratrem Matheum de Jadra vocatum Rucica” u svim pravnim poslovima zajednice franjevaca trećoredaca, u Rimu, Veneciji i ostalim mjestima.²³ Na is-

15 HAZ. SZN. Johannes de Calcina, sv. VI, sveščić 10 (14. I. 1476).

16 HAZ. SZN. Johannes de Calcina, sv. V, sveščić 8 (28. XI. 1460).

17 Nije točno da je cijela Matejeva obitelj ubijena ili odvedena u ropstvo i da se je on jedini spasio i pobjegao u Dalmaciju.

18 STJEPAN IVANČIĆ, *Prilozi A*, br. IX. (4. VII 1465). Osorski biskup Antun Palčić vjerojatno je mogao poznavati i ranije oca Mateja iz Zadra dok „Ven. vir Dominus Antonius Palsich de Pago canonicus jadransis.” godine 1449. boravio u Zadru. Vidi HAZ. SZN. Nikola Lupovich (1446–1469), sv. I. (21. II. 1449).

19 STJEPAN IVANČIĆ, *Prilozi A*, br. XIII. (6. IV. 1469).

20 ISTI, *Prilozi A*, br. XVII. (2. V. 1473).

21 ISTI, *Prilozi A*, br. XXI. (30. XI. 1480).

22 HAZ, SZN. Jerolim Vidulić (1483–1499), sv. I., svešč. 1 (1493). Točan datum ne može se pročitati jer je papir okrnjen. Dokument je koncept koji služi notar. Sastavljen je s mnoštvom kratica. Ovdje donosimo samo početak dokumenta: „In X. S. carissimo fr. M. de Ja. Seniori Tr. or. S. Fr. provc. Dal. fr. Fra. San. or. mi...” U prijevodu bi bilo po prilici ovako: U Kristu dragom fra Mateju Zadrarinu Starom Trećega reda sv. Franje provincije Dalmacije fra Franjo Sansoni, general Manje braće...

23 HAZ. SZN. Jerolim Vidulić, sv. I, sveščić 1, folij 9 (1493–1494).

tom mjestu notar Vidulić donosi kratak sadržaj dopisa što ga je o. Mateju uputio fra Franjo Sansoni, general franjevac, kojim svim redovnicima trećorecima naređuje punu poslušnost fra Mateju.²⁴ Iz godine 1493. potječe prijepis dokumenta, bez točnog datuma, kojim fra Franjo Sansoni imenuje fra Mateja „de Jadra Seniori” svojim delegatom (komisarom), jer je čuo da mnogo braće „vagabundos vagari”, te svima strogo nalaže poslušnost o. Mateju pod kaznom suspenzije.²⁵

Fra Ante Šibenčanin (Vukšić), provincijal provincije trećoredaca, 26. travnja 1510. godine opoziva sve ovlasti koje su on ili njegovi predšasnici dali bilo kojemu pravnom zastupniku zajednice osim fra Mateju „de Jadra” i Jurju Šegotiću, rapskom bilježniku.²⁶

Ne samo da su ga drugi nazivali „de Jadra” nego i on sam sebe smatra Zadraninom. Tako u zapisu Tkonskog zbornika stoji: *ISPOVIDI ku e vsaki krstjanin držan imiti i umiti... a bih ê fra Matii Zadranin on ki ju složih...*²⁷ Središte fra Matejeve redovničke zajednice bio je Zadar, odnosno Sv. Ivan pokraj Zadra, a o. Matej bio je provincijal franjevac trećoredaca u Dalmaciji iza kako je papa Siksto IV. bulom „Soliciti de vestra unione” od 8. travnja 1473. godine priznao hrvatskim trećorecima punu autonomiju i nezavisnost od prvog franjevačkog reda.²⁸

U nekoliko dokumenata nalazimo oca Mateja pod nadimkom Ručica. Sam Stjepan Ivančić u *Povjestnim crtama* na jednom mjestu tvrdi da je *Ručica* stvarno pravo prezime o. Mateja.²⁹ Međutim, na pisanje Cupillija, koji u popisu trećoredskih provincijala spominje i o. Mateja Tikulina iz Zadra,³⁰ Ivančić razmišlja: „Ako je obstojao taj o. Matej Tikulin onda on je istovjetan sa onim, koga u svojim bilješkama spominje o. Šimun Klimantović sa pridjevkom Ručica, te koji je sa spomenutim Klimantovićem zajedno živio u Rabu god. 1501.”³¹ Ivančić očito ne misli da je Matej Ručica istovjetan s Matejem (Bošnjakom) Mastilićem.

Da je o. Matej Mastilić uistinu zvan Ručica, potvrđuju nam preostali dokumenti. Fra Šimun Klimantović zapisuje bilješku na obredniku 7. lipnja 1501. godine: „A fr. Matii Ručica posla me na Komrčar negovu gusternu piti vodu ž’ nee od glada da ne mogoh’ ju prepiti, ošte ê nemu ostavih’ delak’.”³² Dne 14. srpnja 1490. godine Blaž iz Šibenika, gvardijan samostana sv. Ivana pokraj Zadra, uz dopuštenje provincijala trećoredaca i pristanak druge braće u spomenutom samostanu, imenuje „fratrem Matheum de Jadra vocatum *Ruciza* ad presens gvardijanus S. Francisci ante civitatem Arbe”, prokura-

24 HAZ. SZN. Jerolim Vidulić, sv. I, sveščić 1, folij 9. Pri dnu stranice s kratkim tekstom donesen je i spomenuti datum izdavanja dokumenta.

25 HAZ. SZN. Jerolim Vidulić, sv. I, sveščić 1, folij 9 (1491–1493).

26 HAZ. SZN. Johannes Philipus Raymondus (1487–1515), sv. I, sveščić 1 (26. IV. 1510).

27 VJEKOSLAV ŠTEFANIĆ, *n. dj.*, (str. 32).

28 STJEPAN IVANČIĆ, *Prilozi A*, br. XIV. (8. IV. 1473).

29 ISTI, *n. dj.*, str. 10.

30 ISTI, *n. dj.*, str. 239; usp. GIUSEPPE FERARRI CUPILLI, *I Francescani del Terz’Ordine ed il convento loro di Zara*, Zadar 1864, str. 19.

31 STJEPAN IVANČIĆ, *n. dj.*, str. 239.

32 ISTI, *Prilozi D*, IV, str. 225.

torom svih poslova koji se odnose na kuću sv. Ivana pokraj Zadra.³³ Zanimljiv je i tekst Matejeva imenovanja prokuratorom dvije godine kasnije, kada na kapitulu na Školjiću fra Ivan Pokrajčić, provincijal trećoredaca; fra Blaž pok. Jurja, gvardijan sv. Ivana pokraj Zadra; fra Šimun Klemenich (Klimantović), gvardijan na Školjiću; fra Stjepan, gvardijan na Zaglavu; fra Filip Vreselich, gvardijan Sv. Marije na Prviću pokraj Šibenika; fra Ivan Galić, gvardijan Sv. Marije pokraj Osora; fra Luka i „ceterisque fratres fecerunt suum universalem et generalem procuratorem fratrem Matheum RUCI VETERE (ovaj *ruci veteri* je precrtan u tekstu – m. op.) guardiani ad presens S. Francis. prope Arbem”.³⁴ Budući da je onaj „ruci veteri” precrtan, pretpostavljamo da se koji od prisutne braće ili sam notar sjetio da se, pred nekoliko dana ranije napisanim Konstitucijama na Školjiću, braća ne smiju nazivati drugim imenima, kad u pogl. 37. stoji: „Ki bi predival’ imena bratu svome inako nego mu e ime, tomu pokora edna dešiplina. Ako li vešćkrat’ učini ta škandal’ imij mu se pokora duplati.”³⁵ Tokom 1494. godine provincijal u pismu kojim ga imenuje generalnim prokuratorom, prema konceptu dokumenta kod bilježnika Vidulića, navodi uz njegovo ime naziv „de Jadra vocatum Ruciza”.³⁶ Teško je ustanoviti da li je taj nadimak Ručica upotrijebio provincijal ili ga je dodao bilježnik Vidulić da se podsjeti o komu je riječ. Ali, jasno se vidi da nije upotrijebio njegovo stvarno prezime, nego je taj poznati otac Matej Zadranin trećoredac „vocatus” Ručica. Činjenica je da se nadimak Ručica ne nalazi ni u jednom završenom službenom dokumentu, nego samo u konceptima bilježnika. A što ga je i Klimantović upotrijebio u onom šaljivom zapisu na svojem obredniku, možemo protumačiti povijesnim trenutkom zajednice, koja je u to vrijeme bila u sebi dosta podijeljena. Matej želi samostalnost trećoredaca u odnosu na observante, te se priklanja konventualcima. Drugi se, međutim, želi približiti observantima a možda i potpuno sjediniti s njima.

Da je taj pokušaj sjedinjenja bio vrlo aktualan u početku 16. stoljeća, zorno nam pokazuju „Franjevačke konstitucije” (Martinove 15/16. stoljeće), koje su nastale – misli Štefanić – na Kvarnerskom otočju ili na području Istre na samom početku 16. stoljeća. Pisane su glagoljicom i nisu se mnogo upotrebljavale. Neki pak, među kojima i sam Štefanić, pomišljaju da ih je možda pripremio Matej Bošnjak (Mastilić) ili možda Stjepan Belić.³⁷ Znajući otvoreni stav o. Mateja protiv sjedinjenja s observantima, držimo da on nije mogao biti za takav pothvat.

Neki dokumenti o. Mateja Mastilića zovu prosto Dalmatinac. Tako mletački dužd Johannes Mocenigo, 24. srpnja 1481. godine, piše Franji Barbu, providuru Krka, da se pitanje glavotočkog samostana uredi prema želji i molbi brata „Mateja Dalmatinca, zakonskog predstavnika fratara trećega reda od pokore”.³⁸ Ivančić navodi više takvih do-

33 HAZ. SZN. Gregorius de Bosco (1465–1497), sv. IV, svešćić 4, folija 3 (14. VII. 1490).

34 HAZ. SZN. Jerolim Vidulić, sv. I, svešćić 10 (4. V. 1492). Tri tjedna ranije (12. travnja 1492) na općem zboru (kapitulu) napisane su i potvrđene poznate Konstitucije franjevac trećoredaca na Školjiću.

35 STJEPAN IVANČIĆ, *Prilozi D*, I, str. 220.

36 HAZ. SZN. Jerolim Vidulić, sv. I, svešćić 1 (1494).

37 VJEKOSLAV ŠTEFANIĆ, *n. dj.*, str. 92.

38 STJEPAN IVANČIĆ, *Prilozi A*, br. XXIII. (24. VII. 1481).

kumenata između 1481. i 1486. godine iz kojih je očito da se uz ime o. Mateja javlja naziv *Dalmata* odnosno *Dalmatino*.³⁹

U nekoliko sačuvanih dokumenata uz ime o. Mateja ističe se da je bio „de littera sclava” ili „de lingua illirica”. Tako u oporuci Ursule de Colombis Bochina od 31. listopada 1474. godine fra Matej, provincijal franjevac trećoredaca, nazvan je „de littera sclava”.⁴⁰ Isto tako u ostavštini Blaža de Colombis u Osoru za o. Mateja se veli da je trećoredac „de littera sclava”, odnosno „frater Matheus de Jadra Tertii Ordinis Fratrum Minorum Poenitentiae de Lingua Illirica”.⁴¹ Tu se navode pojmovi „Fratrum Minorum” i „de Lingua Illirica” zato da se on i njegova zajednica mogu razlikovati od drugih franjevačkih zajednica na našem prostoru koje ne upotrebljavaju „linguam illiricam”. Značajno je to što o. Matej daje službeno prevesti bulu Siksta IV. od 17. studenoga 1473. godine jer se u toj buli stavljaju pod njegovu jurisdikciju samostanske trećoredice na području Dalmacije. Jasno je da o. Matej nije mogao izići pred samostanske trećoredice s Latinskim, nego s hrvatskim tekstom. To pravo jurisdikcije svojatali su drugi franjevci ne samo nad trećoredicama nego i nad samostanskim trećorecima.⁴²

BOŠNJAK IZ GLAMOČA?

Već smo u uvodu spomenuli kako je za o. Mateja samo jednom rečeno da je iz Bosne (de Bosna): 1511. godine trećoreci se sastaju u Krku u franjevačkom konventualskom samostanu sv. Franje u neke vrsti sudskom postupku; s jedne strane nalaze se fratri trećoreci, a s druge njihov član fra Matej „de Bosna”.⁴³ Došlo je do sporazuma između stranaka i Mateju je priznata sva njegova nesebična djelatnost. Tom zgodom dodijeljene su mu i stanovite povlastice, uobičajene za časnije redovnike onoga vremena, a on sve svoje dokumente i prava koja bi mogao imati, u posjedovnim stvarima, predaje upravi provincije.⁴⁴ Znamo da mletačka vlada ne želi imati redovnike izvan njezina upravnog područja. Više puta je vlada izdavala posebne naloge da se s njezina područja protjeraju redovnici stranci, a posebno observanti s područja Bosne.⁴⁵ I sam je mletački

39 ISTI, *Prilozi A*, br. XXIV. (1481); br. XXVII. (10. XI. 1481); br. XXIX. (17. VII. 1482); br. XXX. (23. X. 1486).

40 ARHIV PROVINCIJE FRANJEVACA TREĆOREDACA, Zagreb, svezak Stari spisi Viar (31. X. 1474).

41 STJEPAN IVANČIĆ, *Prilozi A*, br. XIX (21. I. 1479).

42 ARHIV SAMOSTANA SV. FRANE U ZADRU, Pergamena broj 174 (17. XII. 1503).

43 STJEPAN IVANČIĆ, *Prilozi A*, br. XLII. (3. IX. 1511).

44 ISTO.

45 Mletačka vlada u 15. i 16. stoljeću više puta nalaže svojim državnim predstavnicima na terenu Dalmacije da protjeraju i ne dopuste naseljavanje i zadržavanje strancima na području Republike. Navest ćemo nekoliko takvih propisa za redovnike strance. Dne 28. prosinca 1468. godine vlada daje naredbu da se protjeraju observanti bosanske vikarije, a da se zadrže crkveni predmeti – kaleži, paramenti – dospjeli u dalmatinske samostane. Vidi ŠIME LJUBIĆ, *Listine o odnosnjih između južnoga Slavenstva i mletačke republike*, Zagreb 1891, str. 421. Dne 21. travnja 1469. godine dužd Kristofor Mauro zapovijeda rektorima Dalmacije neka ne primaju bosanske franjevce u Dalmaciju. A ako je već netko došao, neka ga pošalju natrag. Vidi ARHIV SA-

dužd pisao 1481. godine prigodom vraćanja posjeda na Glavotoku ocu Mateju „Dalmatincu” i njegovim drugovima za koje veli: „quos tamen esse voluimus natos ex terris Nostris”.⁴⁶ Zašto Matej nije bio protjeran s područja Mletačke Republike?

Poznato je da je mletačka vlada tolerirala svećenike glagoljaše ne poradi njih nego poradi naroda koji oni pastoriziraju. U ovo vrijeme trećoreci su pastoralno angažirani u Rabu, Loparu, Šibeniku, Koprju, Zadru, Šibeniku (otok Prvić), Nadinu i Vrani. Osamdeset godina kasnije trećoreci će se u jednom dopisu Svetoj Stolici pozvati na plodnosni rad koji su obavljali „ne samo na području podložnika kršćanskih vladara nego i zločestog nevjernika i Tiranina”.⁴⁷ Kada ovo fratri pišu 1579. godine, znači da im je još te godine dobro u sjećanju područje gdje su pastoralno radili izvan prostora mletačke dominacije. U spisima rapskih bilježnika 11. ožujka 1460. godine naišli smo na još jednog trećoreca s područja Bosne: „Fratrem Martinum qu. Radichi de Bosina Tertii ordinis S. Francisci in ordine dyaconatus”.⁴⁸ Može se reći da je u drugoj polovici 15. stoljeća razmjerno velik broj trećoredaca u Dalmaciji s područja Like.⁴⁹

Iz ovoga zaključujemo da su trećoreci glagoljaši velikim dijelom uz domaće sinove došljaci iz unutrašnjosti i iz Bosne. Što se tiče podrijetla o. Mateja Mastilića nemamo nekih sigurnih podataka s kojeg područja Bosne dolazi u Zadar. Budući da je Rudolf Strohal donio kao mjesto rođenja Glamoč, ovdje ćemo pokušati na temelju njegova prezimena Mastilić donijeti nekoliko više-manje indikativnih podataka.

MOSTANA SV. FRANE U ZADRU, pergamena br. 142. Dne 28. rujna 1470. godine dužd zapovijeda ocu Donatu iz Dubrovnika, provincijalu dominikanaca, da ne smije zalaziti na teritorij Mletačke Republike, a svi oni redovnici koji ne pripadaju mletačkoj državi ne mogu u njoj stanovati, pa ni fratri. Vidi ARHIV SAMOSTANA SV. FRANE U ZADRU, karton I, br. 28. Dne 4. svibnja 1473. godine dužd zapovijeda da „fratres Minores Vicariatus Bosine homines suspectissimos” ne smiju na teren Republike pristupiti. Vidi ARHIV SAMOSTANA SV. FRANE U ZADRU, karton I, br. 31. Dne 10. studenoga 1481. godine, prigodom vraćanja u posjed franjevac trećoredaca na Glavotoku, dužd nalaže da samo oni koji su rođeni sa terena Republike mogu stanovati u spomenutom samostanu. Vidi IVANČIĆ, *Prilozi A*, XXVII. (10. XI. 1481). Dne 11. studenoga 1507. godine Leonardo Lauredano, dužd venecijanski, zapovijeda knezu i kaptanu Zadra da ne smiju dopustiti da ijedan redovnik ili monah može biti bilo prior ili gvardijan ili provincijal i slično ako nije podložnik, tj. rođen s terena Republike. Vidi IVANČIĆ, *Prilozi A*, br. CXXXVII. (11. XI. 1507).

46 Vidi bilj. 45.

47 ATANAZIJE J. MATANIĆ, *Dati i riflessioni sui rapporti tra il primo e il terzo ordine di San Francesco nell'epoca medioevale*, Studia Historico-Ecclesiastica, Festgabe für Prof. Luchesi G. Spalting O.F.M. Herausgegeben von Isacc Vasquez O.F.M. Roma 1977, str. 658–670.

48 HAZ. Spisi rapskih bilježnika, kutija 3: Thomas de Stantiis (11. III. 1460 /recto 1461/).

49 Navest ćemo nekoliko dokumenata.

Dne 17. srpnja 1452. godine: „Infrascripti fratres tertii ordinis Sti. Francisci commorantes in partibus Dalmacie congregati et coadunati in curia domus solite habitationis nobilis viri Ser. Antonii qu. Ser Andree de Grisogonis de Jadra Fr. Tomasius de Busane ministri dicti tertii ordinis in provincia Dalmacie, fr. Martinus de Jadra, Fr. Stephanus, de Sclabonia, Fr. Michael de Licha, Fr. Paulus de Gaccha, Fr. Franciscus de Busane et fr. Jeronimus de Pago...”, imenuju prokuratorom svoje zajednice svih mjesta i sve braće u Dalmaciji gospodina Antuna pok. Andrije de Grisogonis...” Vidi HAZ, SZN. Johannes de Calcina, sv. IV. sveščić 6. (17. VII. 1452). U svibnju 1455. godine u Rabu je zaređen za svećenika franjevac trećoredaca fra „Johannes de Licka”. Vidi HAZ. Spisi rapskih bilježnika, kutija 3: Rapski bilj. Thomas de Stantiis (subota? V. 1455). Dne 16. VI. 1464. godine fra Ivan de Lapac, provincijal trećoredaca sv. Franje u

U *Leksiku prezimena SR Hrvatske* (1976) prezime Mastelić danas se nalazi na terenu sinjske krajine i to u Brnazama, Košutama i Postinju Donjem kod Sinja.⁵⁰ Mastelići u Sinj dolaze krajem 17. stoljeća iz okolice Livna.⁵¹ Godine 1689. u Brnazama se smjestio Marko Mastelić sa 24 obitelji i 160 članova.⁵² Početkom 18. stoljeća u banderiji serdara Tadije Vučkovića nalaze se, među ostalima, i tri Mastilića i to: Ivan, Petar i Ivan pok. Luke.⁵³ Kao rođenom Sinjaninu meni je i danas u sjećanju da će poneki Sinjanin reći Mastilić, iako dobro znamo da se prezivaju Mastelić. Budući da se u jakim patrijarhalnim zajednicama prezime dosta dobro čuva, ne bismo li mogli tražiti podrijetlo našega oca Mateja Mastilića u 15. stoljeću na prostoru livanjske ili glamočke krajine?

GODINA ROĐENJA I SMRTI

Čini se da se nekoliko podataka o redovniku fra Mateju, trećorecu iz Zadra, ne baš slučajnom koincidencijom odnose na oca fra Mateja Mastilića.

Dne 11. travnja 1454. godine fra Tomaš, gvardijan u samostanu sv. Mihovila na Zaglavi, i njegov „socius frater Matheus”, primaju iz ostavštine pok. Mateja „speciarii” iz Zadra zaduženje da za ispokoj njegove duše fra Tomaš ide na pokorničko hodočašće sv. Jakova u Galiciju, a fra Matej sv. Antunu u Viennu.⁵⁴

Na kvatrenu subotu u korizmi 1460. godine, 8. ožujka, rapski biskup Ivan Scaffa ređio je za svećenika fra Mateja, sina Martinova iz Zadra, trećoreca.⁵⁵ Rapski su nam bilježnici u drugoj polovici 15. stoljeća zapisali imena još nekoliko trećoredaca s područ-

Zadru, prima iz ostavštine pok. Margarete, u ime cijele svoje provincije dar iz ostavštine pokojnice. Vidi HAZ, SZN. Johannes de Calcina, sv. VI, sveščić 9 (16. VI. 1464).

U spisima rapskih bilježnika naišli smo na nekolicinu trećoredaca rodom s područja Like i Gacke u ovo vrijeme. Vjekoslav Štefanić, ukratko se osvrćući na glagolizam trećoredaca u Dalmaciji, među ostalim, veli: „Nisu li možda njihov (trećoredski – m. op.) glagolizam učvrstili, a možda i osnovali, bratimi nadošli u XV. st. kao bjegunci iz Bosne. Trećoredaca pustinjaka u Bosni je naime bilo, kako se razabira i iz one bule pape Eugena IV. iz g. 1444. Vrlo je važna činjenica, na koju je posljednji upozorio M. Japundžić, a to je da se tekst službe sv. Ćirilu i Metodiju nalazi baš u onim glagoljskim liturgijskim tekstovima, koji su franjevačke provenijencije...” Vidi ŠTEFANIĆ, *Glagoljaši u Kopru, god. 1467–1806*, STARINE, knj. 46 (203–329, tab. 7), Zagreb 1956 (cit. str. 211). Za trećorece u Dalmaciji već početkom 15. stoljeća znamo, prema dostupnim nam dokumentima, da su glagoljaši. A ovaj priliv svećenika trećoredaca glagoljaša iz Like i Bosne u polovici 15. stoljeća sigurno je učvrstio glagolizam. Izgleda sasvim uvjerljivim da su ličko-krbavski glagoljski kodeksi franjevačko-trećoredske provenijencije.

50 LEKSIK PREZIMENA SOCIJALISTIČKE REPUBLIKE HRVATSKE, Zagreb 1976, str. 405.

51 JOSIP SOLDI, *Prilozi za upoznavanje razvoja Sinja pod Venecijom*, Sinjska spomenica 1715–1965, Sinj 1965, str. 126.

52 ISTI, *n. dj.*, str. 129.

53 ISTI, *n. dj.*, str. 135, bilj. 211. Banderija serdara Tadije Vučkovića.

54 HAZ. SZN., Simon qu. Damiani, sv. III, sveščić 4 (11. IV. 1454).

55 Dne 8. ožujka 1460. godine (po venecijanskom računanju 1459), stoji: „Frater Matheus filius Martini de Jadra tertii ordinis cum licentia suorum superiorum in ordine dyaconatus constitutus fuit promotus ad ordinem sacerdotalem”. Usp. HAZ. Spisi rapskih bilježnika, kutija 3: Thomas de Stantiis.

ja Zadra, ređenih za svećenike, đakone ili subđakone u Rabu.⁵⁶ Dakle ovo fra Matejevo ređenje nije jedini slučaj ređenja trećoredaca u Rabu! Za ovo će biti razlog zabrana glagoljice na području Zadra.⁵⁷ Istina je da trećoreci glagoljaši borave u Rabu kod crkve sv. Katarine već na koncu prve polovice 15. stoljeća.⁵⁸ Sigurno mora biti neki ozbiljan razlog da se s područja Zadra trećoreci rede u Rabu. A taj razlog, čini se, može biti zabrana glagoljice sa strane zadarskog nadbiskupa Maffea Vallaressa.⁵⁹ Ovdje nas zanima sukladnost podataka za o. Mateja Mastilića. Fra Matej je na Zaglavu kao pripravnik godine 1454, a ređen je za svećenika 1460. godine. Crkveni propisi traže za svećeničko ređenje 25 godina života.⁶⁰

Ovdje se moramo osvrnuti na pisanje Stjepana Ivančića, koji je ipak pao pod utjecaj značenja o. Mateja. Ivančić piše da je Matej jedan od onih prisutnih kojima je Grgur Mrganić predao crkvicu sv. Ivana pokraj Zadra godine 1439.⁶¹ Za ovakvo postavljanje stvari Ivančić je imao jedan jedini i to vrlo neprecizan dokument iz godine 1508.⁶² Naime, u tom se dokumentu na jednom mjestu veli da je o. Matej bio vrlo mlad kad je prihvatio redovnički stalež. Na drugom mjestu u istom dokumentu stoji da sada ima 88 godina i više, te 60 i više godina redovničkog života. U istom se dokumentu zapravo dva puta govori da ima 60 godina redovništva.⁶³ Ovo dvostruko naglašavanje da je o. Matej više od 60 godina u redovništvu, zavelo je Ivančića pa je on shvatio kako je on već godine 1439. bio redovnik, što bi značilo da Matej godine 1508. zapravo već ima barem 69 godina redovništva. Čini se mnogo vjerojatnije da je on tada mogao imati oko 60 godina redovništva te da je u redovnički stalež stupio vrlo mlad.

U istom se dokumentu veli da su roditelji i sva Matejeva braća odvedeni u tursko ropstvo.⁶⁴ No sigurno je da je upravo taj isti Matej, o kojemu pišu dokumenti iz 1508. godine, identičan s Matejem Mastilićem koji 1460. godine daje na zanat svoga nećaka An-

56 U Rabu kod Sv. Katarine na Komrčaru postoji trećoredska zajednica barem od 1449 godine, prema rapskim bilježnicima, koliko smo mogli do sada ustanoviti najraniji podatak. Tako se može reći da je kod Ivančića dosta nepotpun prikaz za početke trećoredaca u Rabu u spomenutom djelu. A i uloga u počecima rapskoga samostana koju Ivančić pripisuje ocu Mateju (Bošnjaku) Mastiliću nije točna.

57 Matteo Valaresso, zadarski nadbiskup, godine 1460. zabranjuje glagoljicu. Vidi IVANČIĆ, *n. dj.*, str. 114s. Ivančić zastupa mišljenje da se ta zabrana nije odnosila na trećorece. Ovo mišljenje u literaturi često preuzimaju od Ivančića i drugi autori. Čini nam se da su i ređenja trećoredaca iz Zadra u Rabu vrlo indikativna za protivno mišljenje. I u Rabu situacija se mijenja prema glagoljašima nastupom biskupa Alojzija Malubra (1484–1514), koji nije bio prijatelj glagoljaša i glagoljice pa ni trećoredaca.

58 Vidi HAZ. Spisi rapskih bilježnika, kutija 3: Thomas de Stantiis (14. X. 1449). Naime, taj dan fra Ivan Sarich prima zavjetovanje, u ime provincijala, fra Tome „de Corbavia”, svjetovnoga svećenika koji pristupa u zajednicu franjevaca trećoredaca, tj. polaže zavjete.

59 Vidi bilj. 57.

60 FERDINAND STIPE ČAVAR, *Giorgio Benigno Salviati, O.F.M. Conv. (Juraj Dragisic, c. 1444–1520) Profilo bio-bibliografico*, Roma 1977 (vidi str. 26, bilj. 27. s odgovarajućom literaturom).

61 STJEPAN IVANČIĆ, *n. dj.*, str. 26s.

62 ISTI, *Prilozi A*, br. XXXVIII. (1508).

63 ISTI, br. XXXVIII. (1508).

64 ISTI, br. XXXVIII. (1508).

tuna, sina svog pokojnog brata Grubiše. Ako prihvatimo da je naš Matej bio na Zaglavu s fra Tomašem godine 1454. i da je reden za svećenika godine 1460. u Rabu, nužno nam se nameće zaključak da se isti mogao roditi tridesetih godina 15. stoljeća i da je tih godina ili malo kasnije došao u Zadar te još kao dijete mogao prisustvovati izgradnji samostana sv. Ivana pokraj Zadra. Inače iz drugih izvora znamo da se trećoreci kod Sv. Ivana pokraj Zadra nalaze već krajem 14. stoljeća.⁶⁵

Da je zaista riječ o istom o. Mateju Mastiliću i o. Mateju iz godine 1508. imamo nedvojbena dokaza u jednom dokumentu iz 1502, kada fratri trećoreci na skupštini, kojoj je predsjedao provincijal Šimun Klimantović, daju punu podršku o. Mateju Zadrani u njegovim nastojanjima da očuva samostalnost, ističući da u njega imaju puno povjerenje već od vremena kad ga je provincijal fra Franjo 2. svibnja 1473. godine izabrao za prokuratora svih samostana u provinciji. U istom se dokumentu navodi da on nije ništa kriv što je provincija 8. siječnja 1480. godine izgubila samostalnost, ali da je zaslužan što je papa Aleksandar VI. dao ponovno samostalnost „in forma Brevis sub data vigesimo quarto Julii 1499.”⁶⁶

Fra Matej Mastilić još je živ godine 1516., kada ga spominje fra Antun Vukšić, provincijal trećoredaca, koji vrlo starom (vetustus) ocu Mateju zabranjuje bilo što poduzimati protiv samostana ili redovnika svoje provincije.⁶⁷ Tako bi se prema samom nazivu „vetustus” moglo zaključiti da je otac Matej već zaista star.

Uklesana godina 1525. na nadgrobnoj ploči na fratarskoj grobnici u Komrčaru u Rabu, s likom fratra sa zašiljenim kapucom na prsima, lako bi mogla biti nadgrobna ploča i godina smrti o. Mateja Mastilića, kako to s Ivančićem svi više-manje prihvaćaju.

Uz o. Mateja Mastilića postoji u zajednici franjevac trećoredaca još jedan otac Matej – „otac Matej Kršinić, rodom iz Lošinja”.⁶⁸ Ovoga Mateja Kršinića nalazimo kao jednog od predstavnika na zborovima provincije, na kojima se fra Mateju Mastiliću daje podrška u njegovu zalaganju za zajednicu u onim burnim vremenima.⁶⁹

65 PETAR RUNJE, *Trećoreci u Zadru*, Vjesnik franjevac trećoredaca 4/1981, Zagreb 1981.

66 HAZ. SZN. Johannes de Monteferto (1501–1508), sv. I, sveščić 2 (10. V. 1502). Fra Šimun Klimantović je te godine postao provincijal. Vjerojatno je izabran na ovom kapituлу.

67 HAZ. SZN., Petrus de Pago, sv. II, sveščić 2 (25. VII. 1516).

68 STJEPAN IVANČIĆ, *n. dj.*, str. 224.

69 Otac Matej „de Lossinò” prisutan je i na kapituлу održanom u Zadru 10. svibnja 1502. godine, kada se braća zauzimaju za oca Mateja Mastilića. Vidi gore.

SUMMARY

The author gives us here a vivid presentation of father Matthew (Matej), one of the known franciscan fathers (TOR) who lived in the second half of the 15th and the first half of the 16th century. The presentation is based upon some newly discovered documents and it offers us some new information about father Matthew. The author points out that the real last name of father Matthew was MASTILIĆ. He also makes clear his nickname „Ručica” (Little Hand) as his brethren and his friends used to call him, explains why he was called „Dalmatian” and referred to as „de lingua illirica”, „de littera sclava” and „Dalmata”, which expressions were usually used with the name of father Matthew. Father Matthew was also named „Bošnjak” – „de Bosnia”, which makes the author think he had actually been born somewhere in Bosnia. So much as he could make out from the documents available, he takes that father Matthew was born about 1430.

Here we may find the identification of Ivan and Andrija (John and Andrew) Gimalarka (Grimalarka), the merchants from Rab to whom father Matthew dedicated an unknown incunabulum „Spovid” (Confession) the title of which was mentioned in „Tkonski zbornik”. For a long time those men were living and working in Rab where Matthew also lived and where he died in the first half of the 16th. century.